

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СПЕЦІАЛЬНИХ ТА ГАЛУЗЕВИХ СОЦІОЛОГІЙ

УДК 316.334.55

DOI <https://doi.org/10.32782/2707-9147.2025.107.2>

Л. П. ЗЕЛЕНКЕВИЧ

кандидат соціологічних наук,
доцент кафедри соціології та соціальної роботи
Класичний приватний університет

ІЄРАРХІЯ ВЛАДИ В ОБ'ЄДНАНІЙ ТЕРИТОРІАЛЬНІЙ ГРОМАДІ В УЯВЛЕННЯХ ЧЛЕНІВ ГРОМАДИ

В статті на матеріалі соціологічного дослідження аналізуються суб'єктивні уявлення деяких соціальних груп селян щодо ієрархії влади в об'єднаній територіальній громаді (ОТГ).

Емпіричні дані переконаливо показують, що уявлення членів громади про ієрархію влади в ОТГ відрізняються від юридичних норм. Можна сказати, що люди мають низьку юридичну культуру, нерозвинену правосвідомість, тому включають в структуру влади тих суб'єктів, які ні за яким законом не можуть бути суб'єктами влади, наприклад, аграрні бізнесмени і тіньові структури. Але, якщо ці суб'єкти в уяві людей більше впливають на рішення, ніж законні представники влади, то, мабуть, реальна структура влади інша, ніж та, що вказана в законах. Або, принаймні, є певні відмінності.

Багато залежить від особистостей владної субеліти ОТГ, хто як себе поставить у певній громаді. Може бути слабкий голова. Тоді на нього впливають сторонні суб'єкти, а на сильного голову мало хто може вплинути, він сам може в реальності направляти рішення законодавчих органів ради та виконкому.

Багато залежить від активності людей, від рівня суб'єктності членів громади, в якій мірі вони здатні заявити про свої права та потреби, так, щоб це було враховано владою.

Цілком можливо, що та частина громади, яка відмовляє голові в його владних повноваженнях, помиляється. Просто вони не знають реального стану справ, до них не доходить владний вплив голови. Цей вплив може обриватися на нижчому рівні ієрархії, на рівні апарату виконкому, виконкому. Громадяни просто не знають реальної структури влади в силу свого малого включення в процес прийняття і вироблення рішень. В такому випадку голові слід подумати над тим, як показати що він насправді головний, зрозуміло, не репресіями, а рішеннями соціальних проблем.

Можливо, уявлення людей про значимість тіньових структур є помилковими, не відповідають дійсності. Але ці уявлення є і їх треба розвіювати, розвінчувати, домагатися знання реальності.

Ключові слова: громада, децентралізація, об'єднанні територіальні громади, ієрархія влади в громаді, нелегітимні суб'єкти влади, громадська думка, селяни, соціологічне дослідження.

Постановка проблеми. Суб'єктивні судження не наукові, але мають значення, так як дають інформацію не стільки про реальність, скільки про саму людину, її світогляд, погляди, думки. В якійсь мірі ці думки все ж відображають дійсність, але потрібно додатково вивчення вже науковими методами ті інтуїції, якими володіє звичайна людина в своєму розумінні влади в суспільстві. Що реальніше: юридичні судження, закон або уявлення людей щодо структури влади в громаді?

Для соціального управління, внутрішньої політики важливіше знати, як уявляється влада в свідомості громадян. Це практичне знання, необхідне для управління, а не для теорії.

Уявлення людей про структуру влади, владну ієрархію – це уявлення щодо того, хто кому підпорядковується, від кого що залежить, хто впливає на рішення в громаді. В Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» [1] закріплені повноваження органів місцевого самоврядування в громаді, визначено компетенція сільських рад, їх виконавчих органів та посадових осіб, зокрема сільського голови, сільської ради та виконкому. Але у селян своє уявлення про структуру влади в громаді, яке викликано різними причинами: низьким рівнем правосвідомості, хибними уявленнями про реалізацію влади в громаді, а також практикою відносин с представниками влади в громаді.

Завданням статті є виявлення суб'єктивних уявлень деяких соціальних груп селян про ієрархію влади в об'єднаній територіальній громаді (ОТГ).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика статті відноситься до аграрної соціології або соціології села. Цією проблемою в Україні займається відносно невелика група дослідників, зокрема: І. Прокопа, О. Максим'юк, Л.Шепотько, А. Шатохін [2] та ін. Окремі наукові статті з соціології села на підставі досліджень опублікували С. Катаєв, Л. Зеленкевич, Ф. Хрустальов, А. Ашурбеков [3] та ін.

Виклад основного матеріалу. Експерти з юридичних питань, які стосуються структури влади в громаді, вважають, що « постійна (щоденна) влада реально зосереджена в руках голови. Голову можна вважати досить вагомим претендентом на титул головного в громаді... За певних обставин у громаді може домінувати й виконком» [4]. Реальне життя показує, що положень закону щодо структури влади в громаді «не завжди виявляється достатньо, щоб визначити головного в громаді» [4]. Навряд чи більшість рядових селян знайомі з положенням законів щодо структури влади в громаді, але це не означає що вони не мають ніяких уявлень щодо цієї структури.

Для виявлення уявлень селян щодо структури влади в громаді були використані дані емпіричного дослідження соціальних проблем сільських громад. Опитано 778 членів об'єднаних територіальних громад. Вибірка випадкова, репрезентативна для дорослого населення об'єднаних територіальних громад області, контрольована за статтю.

Серед низки запитань анкети соціологічного дослідження респондентам було запропоновано обрати з переліку з 9 владних інституцій ОТГ 4 найбільш впливові. Перелік містив наступні суб'єкти влади: 1. Голова ОТГ. 2. Власники великих господарських організацій на території громади, представники аграрного бізнесу. 3. Старости. 4. Депутати ОТГ. 5. Виконком ОТГ. 6. Жителі громади. 7. Невідомі особи, тіньові структури (мафія). 8. Районна влада. 9. Міська влада. Під міською владою мається на увазі не мер міста та інші міські структури влади, а Голова облдержадміністрації, обласна Рада та інші обласні владні інституції, влада яких поширюється і на сільську місцевість. Сукупність цих інституцій розташована в обласному центрі, в місті, тому вважається селянами як «міська влада».

Наявність в переліку нелегітимних суб'єктів влади: аграрних бізнесменів та тіньових структур обумовлена попередніми результатами проблемно-пошукового етапу дослідження, де виявилось можлива наявність цих суб'єктів.

Відповідне запитання було сформульовано наступним чином: «Кому належить влада у громаді? Хто понад усе впливає на ухвалення рішень в ОТГ?».

В середньому по вибірці, до п'ятірки найбільш впливових суб'єктів влади в громаді ОТГ увійшли наступні інституції (відповідно до ієрархії): голова ОТГ (60%), депутати ОТГ (42%), міська влада (25%), районна влада (18,2%). П'яте місце з майже рівними відсотками визнання їх значення займають нелегітимні суб'єкти: аграрні бізнесмени (В анкеті «Власники великих господарських організацій на території громади, представники аграрного бізнесу») (17,7%) та тіньові структури (В анкеті: «Невідомі особи, тіньові структури (мафія)» (17,5%). Далі йдуть виконком ОТГ, жителі громади, старости.

Юридично, формально влада в громаді належить «народу», громаді, сукупності членів громади. Далі, формально вищим органом влади в громаді є сесія, де депутати громади приймають всі найважливіші рішення, які є обов'язковими для виконавчих органів громади. Далі по владній ієрархії розташовується голова ОТГ, виконком з його апаратом.

За експертним судженням керівника апарату одного з ОТГ, який виступив у якості експерта в дослідженні, реально перше місце все-таки належить виконавчій владі, тобто, перш за все, голові, так як «якщо він розумний і авторитетний, то, куди він поверне, туди і підуть депутати на сесії». Далі розташовуються у владній вертикалі депутати ОТГ, виконком, «народ». Рядові активні члени громади, реально

можуть вплинути на рішення сесії з питань, наприклад, бюджету. В п'ятірку владної вертикалі входить апарат виконкому.

На думку керівника апарату виконкому ОТГ районна та обласна влада ніяк не може впливати на рішення в громаді. Із зовнішніх сил впливає тільки державна влада, яка приймає закони. Але все-таки для громад, звичайно, обласна влада має велике значення, так як голова облдержадміністрації є прямим представником президента в регіоні.

Можна таким чином позначити ресурси влади у різних владних інституцій ОТГ.

- Соціальні ресурси більше у голови, виконкому ОТГ з його апаратом та у старост.

- Адміністративні ресурси у районній та обласній (державній) владі.

- Економічний ресурс крім голови також і у великих аграрних підприємств.

- Соціальний капітал (довіра, взаємодопомога) у жителів громади.

А у тінювих структур («мафії») найменування джерел, ресурсів влади складно позначити однозначно: це інтегральна влада невідомих сил, що впливає на все, використовує всі ресурси влади (аналогічно владі в конспірологічних теоріях змови).

Менше, ніж в середньому по вибірці, визнають легітимність голови найстарші (св. 60 років) і наймолодші (до 29 років) члени громади. Найбільше визнають легітимність влади в громаді люди зрілого віку (45–59 років). В силу свого віку, це часто люди самі відповідальні за життєдіяльність громади, з високою соціальною суб'єктністю. Дивно те, що саме люди цього віку частіше за всіх допускають залежність влади в громаді від тінювих структур. А ось залежність від аграрних бізнесменів люди цієї вікової когорти відзначають менше всіх. Тоді як більш молоді і більш старші члени громади частіше допускають залежність голови від аграрних бізнесменів. На наш погляд, найстарші вже відійшли від активної діяльності в громаді, а наймолодші ще не включились повністю в цю діяльність. Цікаво, що найактивніші і компетентні члени громади віддають перевагу частіше тінювим структурам, ніж аграрним бізнесменам в їх впливі на владу в громаді. Мабуть ця група селян вважає, що у аграрних бізнесменів іноді тінюві джерела та засоби влади.

В цілому люди зрілого віку в такий спосіб представляють структуру владних суб'єктів. На перше місце в ієрархії влади поставлений голова, потім депутати, тінюві структури, міська (обласна) влада, на п'ятому місці – старости. Якщо вважати громадянами не просто всіх людей, а найбільш активних, відповідальних, то можна вважати, що саме так в уявленні активу громади виглядає конфігурація влади в ОТГ.

В уяві самих заможних селян (які помітили пункт в анкеті: «Вистачає грошей на їжу, одяг і на відносно великі покупки») така структура влади в ОТГ (за ієрархією): голова, депутати, районна влада, міська (обласна) влада, виконком. Можна звернути увагу, що заможні селяни не включають нелегітимні суб'єкти влади в найвпливовішу групу.

Для людей з середнім для села статком (найбільш поширена група в громаді, члени якої відмітили пункт в анкеті «Вистачає грошей на нормальне харчування і на невеликі покупки») наступна ієрархія: голова, депутати, міська (обласна) влада, тіньові структури, аграрні бізнесмени. На найнижчому рівні ієрархії – члени громади, тобто за юридичним нормами – найбільш впливові особи. Тут емпіричне підтвердження того, що влада членів громади – це симулякр, пусте поняття для самих членів громади. Вони не відчують своєї влади, не вважають, що впливають на рішення влади громади.

Особи з неповною середньою освітою (а це здебільшого жінки похилого віку, адже школярів не опитували, а похилих чоловіків в три рази менше, ніж похилих жінок) на перше місце в ієрархії поставили міську (обласну) владу, а не голову. Та значно вище за всіх оцінили значущість членів громади. Зразу за депутатами. Цікаво, що уявлення найменш освічених селян ближче за всіх відповідає юридичним нормам, звичайно це не через високу правосвідомість, а через наївність простої людини.

Для найбільш освічених членів громади, людей з вищою освітою, серед яких найбільший відсоток робітників з розумовою працею, ієрархія влади в громаді виглядає наступним чином: голова, депутати, тіньові структури, аграрні бізнесмени, міська (обласна) влада. Парадокс, що освічені селяни по-іншому, ніж закон, уявляють структуру влади в ОТГ.

Для найбільш поширеної на селі освітньої категорії (люди з середньою освітою) ієрархія влади наступна: голова, депутати, міська (обласна) влада, виконком, районна влада. Слід відмітити, що на 6-місце поставлені жителі громади, тож близько до еліти, що схоже на думку найменш освічених осіб.

Цікаво, що думки щодо значущості впливу жителів громади дуже відрізняються серед найбільш освічених та менш освічених членів громади: освічені дуже низько оцінили впливовість жителів громади. А менш освічені значно вище оцінюють вплив на владу в ОТГ жителів громади. Виходить, що офіційну юридичну норму частіше визнають менш освічені люди, а більш освічені люди цю юридичну норму зневажають.

Найвищі показники визнання влади голови ОТГ у фермерів (78,6%) найнижчі – у працівників ручної праці та механізаторів, тобто у простих, рядових робітників, що складають більшість працездатних селян (відповідно 54%–56%). У пенсіонерів ще нижче (40,8%).

Невизнання голови може бути викликано автономністю суб'єктів висловлювання, тобто пересічних селян, членів громади, які відносно незалежні від нього. Це стосується і пенсіонерів, джерело доходів, яких не залежить від голови.

Частина селян повністю зайняті на індивідуальній ділянці землі, тому самодостатні і не розраховують на допомогу, сприяння з боку

влади для забезпечення своєї життєдіяльності. Швидше вони дуже зацікавлені в тому, щоб їм не заважали, ніж їм допомагали. Ця частина селян дистанціюється від будь-якої влади, в тому числі і голови ОТГ, який часто знаходиться за десятки кілометрів, в іншому селі.

Визнання голови владою в певній мірі означає залежність від нього. Так, фермер, який виробляє продукцію на ринок, не може бути автономним, на відміну від селянина, що має відносно невелику ділянку, яку він сам зі своєю сім'єю обробляє, ведучи практично натуральне господарство.

Ієрархія влади в уяві фермерів наступна: голова, депутати, однаково районна та міська влада, тіньові структури та аграрні бізнесмени

Ієрархія влади в уяві працівників ручної праці: голова, депутати, тіньові структури, виконком, міська влада.

В уяві механізаторів: голова, жителі громади, аграрні бізнесмени, депутати, однаково районна та міська влада,

В уяві працівників розумової праці: голова, депутати, міська та районна влада, тіньові структури, аграрні бізнесмени.

У різних за характером праці селян схоже уявлення про структуру влади в ОТГ, що свідчить про універсальність цих поглядів.

Але у пенсіонерів ця структура зовсім інша: депутати, голова, міська влада та районна влада, бізнесмени, виконком. Тіньові структури знизу ієрархії, навіть нижче старост. Сама нижча позиція у жителів громади.

Можна звернути увагу, що міська (обласна) та районна влади відмічаються респондентами майже однаково. Вочевидь селяни не дуже розрізняють ці дві гілки влади, розуміючи їх як узагальнююча зовнішня адміністративна влада зверху.

В гендерному аспекті наступні уявлення щодо структури влади в ОТГ.

Жінки більше, ніж чоловіки, схильні визнавати легітимність голови (відповідно 66% і 54%). Але не цілком довіряють йому в рівній мірі чоловіки і жінки: 29% і 28%.

Така непослідовність, напевно, наслідок особливостей характеру жінок: вони визнають владу людини, але не цілком довіряють їй.

Ієрархія влади в уяві жінок і чоловіків різна. У чоловіків у відповідності з ієрархією: голова, депутати, міська (обласна), районна влада, виконком,

У жінок: голова, депутати, міська (обласна) влада, тіньові структури, районна влада, виконком. Для жінок нелегітимні тіньові структури на три ранги більш значущі, ніж для чоловіків (відповідно 3 і 6 місце ієрархії). Для жінок влада менш прозора і зрозуміла. Вони часто не знають, від кого виходить те чи інше рішення, вважаючи, що законна влада часто залежить від якихось невідомих сил.

Існують клієнталістські джерела влади, коли навколо людини, що мають адміністративну владу, яка дозволяє їй розподіляти ресурси, формується група, коло людей («клієнти»), близьких до цієї впливової

людини з різних причин: родич, сусід, хороший знайомий, від кого голова, у чомусь залежить чи може контролювати будь-який ресурс. Це клієнталізм та непотизм, що характерне для слабких демократій і традиційних суспільств. Підтримка голови з боку заможної верстви громади може свідчити про непотизм і клієнталізм, як рису влади в громаді. Члени клієнталістські групи в обмін на підтримку впливової особи можуть розраховувати на доступ до дефіцитних ресурсів, на переваги в конкурентному суперництві, отримати позаринкові переваги.

Висновки. Таким чином, емпіричні дані переконливо показують, що уявлення членів громади про ієрархію влади в ОТГ відрізняються від юридичних норм. Можна сказати, що люди мають низьку юридичну культуру, нерозвинену правосвідомість, тому включають в структуру влади тих суб'єктів, які ні за яким законом не можуть бути суб'єктами влади, наприклад, аграрні бізнесмени і тіньові структури. Але, якщо ці суб'єкти в уяві людей більше впливають на рішення, ніж законні представники влади, то, мабуть, реальна структура влади інша, ніж та, що вказана в законах. Або, принаймні, є певні відмінності.

Багато залежить від особистостей владної субеліти ОТГ, хто як себе поставить у певній громаді. Може бути слабкий голова. Тоді на нього впливають сторонні суб'єкти, а на сильного голову мало хто може вплинути, він сам може в реальності направляти рішення законодавчих органів ради та виконкому.

Багато залежить від активності людей, від рівня суб'єктності членів громади, в якій мірі вони здатні заявити про свої права та потреби, так, щоб це було враховано владою.

Цілком можливо, що та частина громади, яка відмовляє голові в його владних повноваженнях, помиляється. Просто вони не знають реального стану справ, до них не доходить владний вплив голови. Цей вплив може обриватися на нижчому рівні ієрархії, на рівні апарату виконкому, виконкому. Громадяни просто не знають реальної структури влади в силу свого малого включення в процес прийняття і вироблення рішень. В такому випадку голові слід подумати над тим, як показати що він насправді головний, зрозуміло, не репресіями, а рішеннями соціальних проблем.

Можливо, уявлення людей про значимість тіньових структур є помилковими, не відповідають дійсності. Але ці уявлення є і їх треба розвіювати, розвінчувати, домагатися знання реальності.

Список використаної літератури

1. Закон України Про місцеве самоврядування в Україні від 21.05.1997. [Електронний документ]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Шатохін А. М. Ціннісні пріоритети сільського соціуму. Соціальний розвиток сільських регіонів: колективна монографія. Вип. 3 / За ред. А. М. Шатохіна, М. В. Костюк. Умань : ВПЦ «Візаві», 2018. С. 10–16. 236.

3. Хрустальов Ф. С., Ашурбеков А. Соціологічний супровід процесів децентралізації. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики* : збірник наукових праць. 2018. Випуск 78. С. 131–138.

4. Врублевський О. Хто в громаді головний: порівняння повноважень органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб. [Електронний документ]. Режим доступу: <https://decentralization.gov.ua/news/8751>

Zelenkevych L. P. Hierarchy of power in a united territorial community in the perceptions of community members

The article analyzes the subjective perceptions of some social groups of villagers regarding the hierarchy of power in a united territorial community (UTC) based on the material of a sociological study.

Empirical data convincingly show that the perceptions of community members about the hierarchy of power in an UTC differ from legal norms. It can be said that people have a low legal culture, an undeveloped sense of law, therefore they include in the structure of power those subjects who cannot be subjects of power under any law, for example, agrarian businessmen and shadow structures. But if these subjects in the imagination of people influence decisions more than legal representatives of power, then, apparently, the real structure of power is different from that specified in the laws. Or, at least, there are certain differences.

A lot depends on the personalities of the ruling sub-elite of the ATC, who will position themselves in a certain community. There may be a weak head. Then he is influenced by outsiders, and few people can influence a strong head, he himself can in reality direct the decisions of the legislative bodies of the council and the executive committee.

A lot depends on the activity of people, on the level of subjectivity of community members, to what extent they are able to declare their rights and needs, so that this is taken into account by the authorities.

It is quite possible that that part of the community that denies the head his authority is mistaken. They simply do not know the real state of affairs, the powerful influence of the head does not reach them. This influence may be interrupted at a lower level of the hierarchy, at the level of the executive committee apparatus, the executive committee. Citizens simply do not know the real structure of power due to their little involvement in the process of making and developing decisions. In this case, the head should think about how to show that he is really the leader, of course, not through repression, but by solving social problems.

Perhaps people's ideas about the significance of shadow structures are erroneous, do not correspond to reality. But these ideas exist and they must be dispelled, debunked, and knowledge of reality must be sought.

Key words: *community, decentralization, united territorial communities, hierarchy of power in the community, illegal subjects of power, public opinion, peasants, sociological research.*